

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

Régészettudományi Intézet

Neválovits Anna

A nyugat-magyarországi törtezüst kincsek

Témavezető: Dr. Langó Péter

Tartalom

Bevezetés.....	2
A nyugati határvidék	2
A leletanyag rövid bemutatása és kutatástörténete.....	3
A darufalvi kincs	3
A zsennyei kincs.....	5
A törtezüst jelenségről.....	6
Mi az a törtezüst?	6
A kutatás jelenlegi állása a kincsek elrejtésével kapcsolatban.....	9
Összefoglalás.....	10
A nyugat-magyarországi törtezüst kincsek földrajzi környezete	10
Darufalvi kincs és a Taborac-hegyi sánc.....	11
További földvárakkal kapcsolatban álló törtezüst kincsek.....	12
A zsennyei kincs földrajzi környezete.....	14
A kincsek összetétele és az ékszerek készítése technikai megfigyelései.....	15
A darufalvi kincs	15
Az ékszerek díszítéstechnikája.....	16
A karperec (SOM RT 55.61.2).....	17
Az ingotok	17
A nyakperec (SOM 55.61.1)	18
A bogyó alakú csüngők (SOM RT 55.61.6.1–7).....	19
A harang alakú csüngők (SOM RT 55.61.7.1–12 és 55.61.8.1–16)	19
Ezüstgyöngyök	20
A darufalvi kincs összefoglalása	21
A zsennyei kincs.....	22
A karperecek készítése technikája	23
Aranykarperec (2/1928.1; 14. kép.)	23
Fehérarany (elektron) karperecek (2/1928.2–3; 14. kép).....	23
Az arany szerepe a törtezüst kincsekben.....	24
Keltezés	24
Párhuzamok.....	25
A zsennyei kincs összefoglalása	27
A nyugat-magyarországi törtezüst kincsek - összefoglalás.....	28
Irodalom	30

Bevezetés

A nyugati határvidék

A Magyar Fejedelemség és a korai Magyar Királyság nyugati határa egy szélesebb keretek között kijelölt területsáv volt, nem pedig egy statikus választóvonal.¹ A 10. századi katonai erőviszonyok és politikai változások miatt a határterület kiterjedése többször is változhatott, tudjuk például, hogy a pozsonyi csata után az Enns folyóig húzódott.² Mivel a határvidék fokozatosan alakult ki, és tudatos koncepció alapján erősítették föld-fa szerkezetes konstrukciókkal, így egy lassú nyugati határterület kiépülésével számolhatunk.³

A dolgozat témája a darufalvi és a zsennyei törtezüst kincsek, melyek a nyugati határvidékhez közel, illetve azt őrző erősítések környékén kerültek elő. A törtezüst kincsek kutatásában egy egyelőre még nem vizsgált kérdés, hogy közép-európai régióban van-e összefüggés a 10–11. századra keltezhető sáncok, és az ugyan ekkor elrejtett kincsleletek között, annak ellenére, hogy magyar, cseh és lengyel régióban is tudunk ilyen környezetben előkerült leletanyagról. A kincsek vagy a sáncok területén, vagy a közvetlen közelükben kerültek elő, elrejtésük ideje pedig általában a sáncok pusztulásával összeköthető. Kérdéses, hogy a kincsek elrejtői milyen kapcsolatban álltak ezekkel az erősítésekkel, lehet-e köze az ezek környékén történt zavargásoknak és katonai hadműveleteknek a kincs elrejtéséhez, és ahhoz, hogy miért nem tértek vissza értük. A nemesfémből készült, nagy vagyont érő ékszerekből, vagy a mellettük előkerült pénzekből és ingotokból több mindenre is következtethetünk, az elrejtők lehettek akár az elit tagjai, kereskedők, vagy katonai szolgálatot végzők. Ez utóbbi esetben pedig a zsennyei és darufalvi kincsek elrejtőit a nyugati határvidékhez is köthetjük. Ahhoz, hogy ezekre a kérdésekre választ kapjunk, a lelőhelyek környezetét és a kincsek tartalmát is részletesen elemeznünk kell.

¹LANGÓ 2017, 63.

²BÓNA 2000, 36.

³KISS–TÓTH 1999, 114.

A leletanyag rövid bemutatása és kutatástörténete

A darufalvi kincs

1902-ben Darufalván (ma Draßburg, Ausztria) szántás közben találta meg Pinteritsch József a Taborac-hegyi erődítés közelében az ékszerkincset, mely még ebben az évben a Soproni Múzeumba került Bella Lajos, régész által. A leletegyüttest elsőként Kugler Alajos közölte 1904-ben.⁴ A tanulmánya részletes leírást tartalmaz az előkerülés körülményeiről és a tárgyakról. Az akkor hazai tekintetben egyedülálló leletegyüttest a szakirodalom alapján és külföldi analógiái végett a „Hacksilberfund”-okkal hozta összefüggésbe. A Kugler általi kormeghatározást és kapcsolatrendszeréről tett megállapításokat a kortárs tudományos diskurzus elfogadta, így Hampel József is, aki felvette a kincset az 1907-ben megjelent, Marczibányi díjas összefoglalásába.⁵ A kincs újabb értelmezésére és értékelésére ezt követően hosszú ideig nem került sor, elfogadott volt a 10–11. századi keltezése. Elkerülték a leletanyagot azok a viták is, melyek az 1920-as évek lengyel és német kutatásában zajlottak a törtezüst kincsek értelmezése körül. Nem foglalkoztak magyar szakemberek* sem az ékszerekkel, egészen az 1950-es évekig, amikor Fettich Nándor hun fémművességgel foglalkozó könyvébe bele nem került a leletanyag.⁶

Fettich az eddigiektől teljesen eltérő véleménnyel közölte a leleteket, munkája pedig tudományos vitát váltott ki az emlékanyag jellegét és keltezését illetően. A darufalvi kincsleletet egy hun fejedelmi sír ékszerkészletként határozta meg, és a 6. századi Martinovka-kultúra** emlékeként azonosította.⁷ Ezeket a megállapításait azonban több kortársa nem fogadta el, többek között László Gyula sem, akinek kérésére Szegedy Emil –

⁴KUGLER 1904.

⁵HAMPEL 1907.

*A kincssel érdekes módon nem foglalkozott az 1930-as években Márkiné Poll Katalin sem, aki 1933-ban a másik, 1925-ben előkerült nyugat-dunántúli törtezüst kincset, a zsennyei ékszereket dolgozta fel (M. POLL 1933.) és Oberschall Magdolna sem, aki szintén a Nemzeti Múzeum ötvöskutatója volt.

⁶FETTICH 1951, 73–76.

**A Martinovka-kultúra megnevezés Fettich Nándorhoz köthető, aki a Martinovkán (Ukrajna) előkerült leletek kapcsán alkotta meg a definíciót. (FETTICH 1936; FETTICH 1937.) A kultúra véleménye szerint a szkíták fémművészeti hagyományait továbbfejlesztő, nagy mennyiségben ezüstöt és aranyat felhasználó csoport volt, mely az avarokat megelőző száz évben volt jelen, a Dnyeper középső és alsó folyásánál. (FETTICH 1936, 82.) A kultúra jellemző emlékei közé sorolta az úgynevezett maszkos vereteket, a granulációs díszítéstechnikával készült ékszereket stb., ezáltal egy jól körül határolható leletkör jött létre. A kultúrát a nyugati szlávok, nyugat-európai népek és a skandináv népek fémművességének előzményének tekintette. A Martinovka-kör fogalmának tisztázását Somogyi Péter 1987-ben kísérelte meg, ugyanis számos különböző, mégis jellegzetes tárgy tartozott a kultúra termékei közé, legjellegzetesebb ezek közül a maszkos veretek voltak, melyekkel később Balogh Csilla foglalkozott. (SOMOGYI 1984; BALOGH 2004.) A Martinovka-kultúra megnevezést ma már kevésbé alkalmazza a kutatás. A tárgyak, melyek ebbe a körbe voltak sorolva korábban, ma már különböző eredetűeknek tekintettek és más-más csoporthoz soroltak, így a kutatás már nem tematizál egy ilyen kulturális egységet. (BALOGH 2004, 242.)

⁷FETTICH 1951, 73–76;

vegyész – vizsgálta meg a leletegyüttest.⁸ Az anyag és készítéstechnikai megfigyeléseit 1960-ban közölte a 9–11. századi magyar fémművességet vizsgáló dolgozatában, német nyelven. Bár nem cáfolta egyértelműen, a darufalvi kincs Martinovka-kultúrához való sorolását, kiemelte, hogy a készítéstechnikai megfigyelései alapján – elsősorban a granulációval és filigránnal díszített csüngők tekintetében – a leletegyüttest szoros szálak fűzik a 10. századhoz, ezáltal az ennél korábbi keltezése erősen kétségbe vonható.⁹ Ilyen értelemben a munkája Fettich Nándor véleményének volt a kritikája.

Nem sokkal később Bóna István is foglalkozni kezdett a leletanyaggal, 1962-ben és 1964-ben egy magyar és egy idegennyelvű publikációban újraértékelte a kincset, megkísérelve az értelmezését érintő kérdések tisztázását – így meghatározva a lehetséges készítés helyét, az elrejtés idejét és okát.¹⁰ A munkája során az addig ismert összes, főleg kelet-európai párhuzamot is összegyűjtötte – többek között az akkor egyetlen magyarországi párhuzamként ismert halimbai ezüstgyöngyöket is említette. Munkájában bebizonyította, hogy egy kincsletről van szó, és pontosítani tudta elrejtésének keltezését. Véleménye szerint ez a 11. századra tehető^{***}, ezért az ékszerek készítését a 10. század második felére helyezte.¹¹ A nemzetközi kutatásban való elhelyezéshez Roman Jakimowicz összefoglalását használta fel, a darufalvi kincset az I. és a XIII. csoportokba helyezte el.¹²

Az elrejtés okaként egyértelműen háborús veszélyt jelölt meg. Bár a határon gyakoriak voltak a kisebb harcok, egyetlen nagyobb hadjárat vonult csak Darufalva irányába, ez az 1044-es III. Henrik által vezetett hadjárat, melynek célja az volt, hogy Orseoló Pétert visszahelyezze az Aba Sámuelről elvett trónra.¹³ Ez abban az időszakban zajlott, mikor a kincset valószínűleg elrejtették. Úgy vélte, a kincs elrejtője ebben az időszakban a határ védelme közben vesztette életét, ezért nem tudott visszatérni a kincsért.

⁸SZEGEDY 1960, 328.

⁹SZEGEDY 1960, 328–329.

¹⁰BÓNA 1962; BÓNA 1962A; BÓNA 1964.

^{***}Bóna István ezt követően még egyszer, 1970-ben, Györffy György egy tanulmányában (GYÖRFFY 1970, 315–ÖS LÁBJEGYZET) hozzászólt a keltezést érintő kérdésekhez, ugyanis nem sokkal előtte új, Kárpát-medencei párhuzamok kerültek elő. (PASCU ET AL. 1968.) A dobokai (Románia) vár kutatása során, a sáncátvágás alkalmával talált harang alakú csüngőket – melyek a darufalvi csüngők legközelebbi párhuzamai – bizánci, esetleg morva készítménynek tartották, és a 9. századra keltezték, a darufalvi kincs eredetét és keltezését pedig ezek alapján nem fogadták el. Bóna István a leletanyagok keltezéséhez a Maszenice-i (Lengyelország) kincsben fellelhető csüngőket is bevonta. Ez a leletegyüttes a benne talált bizánci, lengyel, német, magyar pénzérmék alapján keltezhető a 10–11. század fordulójára, 11. század 1. felére.

¹¹BÓNA 1962, 237; BÓNA 1964, 153–154; TÖRÖK 1954, 102.

¹²JAKIMOWICZ 1933, 114–121.

¹³MAKK 1996, 76.

Nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy a kincs egy határvédelemben kiemelkedő szerepet játszó régió, a nyugati gyepű közelében került elrejtésre. Ezzel a határvédelmi funkcióval kötötte össze a Taborac-hegyi föld-fa szerkezetes sánc jelentőségét is. Hasonló történeti háttérrel sejtetett a zsennyei kincs elrejtésének oka mögött is, bár ezt nem fejtette ki, csak megemlítette a szintén III. Henrik által vezetett, másik hadjáratot, mely 1051-ben Zsennye környékén vonult el.

Bóna István megállapításait a kortársai elfogadták, ezt követően pedig ismét hosszú ideig nem foglalkozott kutató a Kárpát-medencei törtézüst leletanyaggal. Egészen Mesterházy Károly 2004-ben kiadott két munkájáig, melyekben a lengyel-magyar kapcsolatokról hozott újabb adatokat a Kárpát-medencében, ezen belül is Magyarországon előkerült törtézüst leleteken keresztül.¹⁴ Már Bóna István is megemlítette az ékszerek erős lengyel kapcsolatait, melyeket Mesterházy Károly a publikációjában bebizonyított és ki is egészített. Egy élénk kereskedelmi kapcsolatot vázolt fel a két régió között, rámutatva arra, hogy ezeknek nagy szerepe lehetett az ékszerek Darufalvára kerülésében. Ezt követően már újabb adatot közlő munkák nem születtek, az utolsó említése a kincsnek egy rövid összefoglaló, melyet Mrenka Attila írt az Árpádok országa című könyvben.¹⁵

A zsennyei kincs

Az ékszerkincset 1925. július 18-án találta meg kerti munkálatok során Kovács József a zsennyei kastélykertben (Vas megye).¹⁶ A megtaláló egy rossz állapotban lévő agyagedényt és benne három, állatfejes aranykarperecet talált. Miután felismerték, hogy a leleteknek nagy értéke lehet, a Nemzeti Múzeumba küldték a karpereceket a kerámiatöredékekkel együtt, és korát itt próbálták először meghatározni.* Az ékszereket ma a Nemzeti Múzeumban őrzik, 2/1928.1–3 leltári szám alatt, a kerámia töredékek elkallódtak.

Az első érték- és kormeghatározás azt az eredményt hozta, hogy ezek 3. századi, római ékszerek.¹⁷ A következő keltezési kísérletet az Érem és Régiségtár igazgatója közölte, aki a kerámia töredékeket vizsgálta és a 2–4 század környékére helyezte az edény korát eredetileg, azonban véleménye az volt, hogy akár egészen a 10. századig lehet keltezni őket. Az

¹⁴MESTERHÁZY 2004; MESTERHÁZY 2004A.

¹⁵MRENKA 2022.

¹⁶M. POLL 1933, 62; KISS 2000, 264.

*Kovács József először egy vasvári ékszerész-óráshoz vitte a leleteket, majd onnan a vasvári szolgabíró hivatalba kerültek, ahol elküldték a kincset a Pénzügyminisztériumba. Ekkor már Görgey Józsefné (a zsennyei kastély akkori tulajdonosa) is kérvényt nyújtott be, megakarta tartani az ékszereket, és a Szombathelyi Múzeum is kérvényt nyújtott be, hogy az ő gyűjteményükben kapjon helyet a kincslelet. (KISS 2000, 266.)

¹⁷KISS, 2000, 266.

edénytöredékek nem sokkal ezt követően elvesztek.¹⁸ A leletegyüttes pedig római kori kincsként lett bemutatva a nyilvánosságnak a Vasi Újságban, 1928-ban azonban Fettich Nándor a népvándorlás kori gyűjtemény leltárkönyvébe katalogizálta be őket, és egy népvándorlás koros kiállításon is szerepeltek.¹⁹

A leletegyüttessel ezt követően Márkiné Poll Katalin foglalkozott, aki az 1933-as Archaeológiai Értesítő lapjain először közölte azt.²⁰ A szerző pontos méréseket és adatokat közölt a karperecekről, részletes leletleírásokkal együtt, ő a kerámiát már nem tudta azonban megvizsgálni. 2000-ben Kiss Gábor is közölte röviden a leletegyüttest.²¹

Bár Márkiné Poll Katalin ismert több gotlandi állatfejes karperecet és több viking kori párhuzamot, illetve a típus rusz környéki törtezüst kincsekben való jelenlétéről is tudott, mégis arra jutott, hogy inkább valamilyen keleti, iráni hatást lehet felfedezni az ékszereken.²² Végül Fettich Nándor támogatásával avar korinak keltezte az ékszereket. A keltezésével azonban többen nem értettek egyet, eltérő véleményét hosszabban csak Szőke Béla fejtette ki, aki hangsúlyozta az ékszerek északi, törtezüst jellegét és 10–11. századi analógiáit, a tudományos diskurzusban pedig ez elfogadott keltezés lett.²³ A keltezést Bóna István pontosította, aki az elrejtés idejét III. Henrik 1051-es évi hadjáratához kötötte, amely Zsenyétől nem messze haladt el.²⁴

A törtezüst jelenségről

Mi az a törtezüst?

A törtezüst kincsek kérdésével már hosszú ideje foglalkozik a kutatás, a jelenséget övező kérdések azonban még mindig nem fogytak el. Az elmúlt évtizedekben is monográfiák és konferenciák foglalkoztak a témával, és a még mindig bővülő leletanyaggal. Kiemelt kérdés volt például az 1980-90-es években a kincsek földrajzi csoportosításának kérdése, a 2000-es években az elrejtés oka, és a kincsek funkció szerinti csoportosítása, a szakrális tényezők jelenléte.²⁵ Az utóbbi években a kutatás az archaeometriai vizsgálatok felé vette az irányt, és az ezüst újrahasznosításának kérdésével, az ezüst fizetőeszközként való használatával és a

¹⁸M. POLL 1933, 62.

¹⁹KISS 2000, 267.

²⁰M. POLL 1933.

²¹KISS 2000, 264–268.

²²M. POLL 1933, 73–79.

²³SZŐKE 1962, 70; KISS 2000, 268.

²⁴BÓNA 1962, 317.

²⁵KÓČKA-KRENTZ 1993; HÅRDH 1999; URBAŃCZYK 2022; BOGUCKI 2004; BOGUCKI 2005;

súlyalapú rendszer megfejlesztésével is egyre többet foglalkoznak a vezető kutatók.²⁶ A 2010-es évek lengyel kezdeményezése a törtezüst kincsek régónként való monográfiákba rendezése és szisztematikus közlése, ilyen sorozat például a lengyel Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen Inventar, mely eddig 5 katalógusgyűjteményben fedte le Lengyelország területét, vagy a Kent Andersson által írt Guldålder svenska arkeologiska skatter, mely svéd aranykincseket gyűjt össze.²⁷

A tárgyalt leletek a törtezüst elnevezést kapták, a darabokra vágott tárgyakról, ékszerekről, érmékről. Fontos azonban tisztában lenni azzal, hogy nem minden esetben ezüsből készített tárgyakról és töredékekről beszélünk, nagyrészüket egyben, nem pedig eltörve kerül elő.²⁸ Az ezüsből készült ékszerek és pénzek túlnyomó többségben vannak, azonban nem elenyésző számban megtalálhatók arany és elektron alapanyagú tárgyak is, erre példa a zsennyei vagy a hoeni kincsek, amelyek ezüsből készült leleteket nem tartalmaztak.²⁹

A töredékes ezüstitárgyak Skandinávia területén a kora középkorban a 9–10. század fordulója körül jelennek meg először. A 8. század végén érkeztek a Balti-tenger felől először arab területről dirhemek, és a 10. századig egyre nagyobb hullámokban folytatódott ezek északra áramlása a különféle árukért – rabszolgaért, szőrméért és egyéb termékekért – cserébe.³⁰ Azt követően, azonban a 10. század második felében a számánida ezüsbányák hozama csökkent, az érmek áramlása szakadozott. A 10. század végére pedig meg is szűnt a beáramlásuk, új forrásra volt szükség, így a kincsekben már más régiók pénzei tűntek fel.³¹ A nyugati területekről, német és angol pénzek néhány évtized alatt felváltották a keleti dirhemeket, egészen a 11. néhány helyen pedig, mint például Gotland vagy Öland, a 12. század első pár évtizedéig.³² Az időközben eltelt 100-200 év alatt az érmek egy részét feldolgozták, viseleti tárgyakat, ezüstrudakat (ingotokat) készítettek belőlük, majd fizetőeszközként is elkezdtek őket felhasználni, egységes súlyrendszert alkalmazva.³³ Mivel az ezüsttel súly szerint fizettek, ezért szükség volt mérlegekre és súlyokra is. A legtöbb súly

²⁶BIERMANN ET AL 2022; GRAHAM-CAMPBELL 2021; PRICE–RAFFIELD 2023.

²⁷BUTENT–STEFANIAK ET AL. 2013; GORLIŃSKA ET AL. 2015; BOGUCKI ET AL 2016; HOROSZKO ET AL. 2016; SZCZUREK ET AL. 2017

²⁸PRICE–RAFFIELD 2023, 40–41.

²⁹M. POLL 1933; PRICE–RAFFIELD 2023, 41–42; GRAHAM-CAMPBELL 2021, 60.

³⁰BOGUCKI 2005, 1153; KOVALEV 2017, 135.

³¹KOVALEV 2017, 130–131; NOONAN 1983, 198.

³²NOONAN 1983, 200.

³³STEUER 2022, 58.

30–40 g között mozgott, de kerültek elő ennél sokkal könnyebb, akár kisebb, mint 1 grammos súlyok is, a skandináv márka pedig nagyjából 200 g volt.³⁴

Nem csak a Balti-tenger környékén és a skandináv országokban volt jelen a törtezüstkincs jelenség. A 960-as évek után kereskedelmi fellendülés következett be, amely nagy területeket érintett, elérte Kijevet és a Baltikumot is. Németország, Lengyelország, Oroszország, Ukrajna, a Brit szigetek területén is megjelennek a leletegyüttesek, a Kárpát-medence az elterjedési terület déli szélén helyezkedik el, itt már kisebb mennyiségben fordulnak elő.³⁵

Az ezüst, mint anyag, univerzális fizetőeszköz volt, és nagy jelentőséggel bírt, hiszen egy folyamatosan bányászott anyag, amely szállítható, formája változtatható és darabolható, értékét azonban nem az alakja szabja meg.³⁶ A tárgyak több darabra való felosztásának elsősorban gazdasági oka lehetett, kisebb fizetőeszközre volt szükség a súlyalapú fizetőrendszerben.³⁷ Az egészen apró töredékek arra engednek következtetni, hogy a mindennapi, kisebb tranzakciók alkalmával is használták ezeket a darabokat.³⁸ A tárgyakat nem véletlenszerűen tördelték, hanem megfontolt módon harmadolták, negyedelték, vagy vágták őket még kisebb darabokra.³⁹ A kincseket általában kerámiaedényben helyezték a földbe, de alkalmazhattak azonban fémből vagy fából készített tárolóeszközt is – a Gotlondon talált Spilling-i kincsk egyik felét fadobozban rejtették el – vagy valamilyen szerves anyagból, például vászonból készített zsákot – amilyenben a Spilling-i kincs másik része előkerült. Jellemző az is, hogy a kerámia edényen belül a vagyontárgyakat egy vászonzsákba is elhelyezik – például a Zateč-i kincs.

Gyakori, hogy az elrejtés okaként háborús fenyegetést feltételeznek a szakirodalomban. Bizonyos esetekben lehetséges, hogy a leletegyüttesek elrejtésének ilyen indoka volt, de fontos azt is figyelembe venni, hogy az egykorú kincsek nagy száma inkább arra enged következtetni, hogy egy szélesebb kulturális gyakorlat – és ezzel összekapcsolódó gondolatrendszer – húzódik meg az elrejtések háttérében. A jelenség a 9–11. században skandináv hátterű, de nem csak ott van jelen, ahol a skandinávok és nem minden régióban érzékelhető, ahol skandináv jelenlét van – például Izlandon nem kerültek elő ilyen kincsek.

³⁴STEUER 2022, 55; Merkel 2016, 44.

³⁵SZÓKE 1962, 100.

³⁶PRICE–RAFFIELD 2023, 40–41.

³⁷HÄRDH 2008, 117.

³⁸BOGUCKI 2005, 1154.

³⁹HUNTER – PAINTER 2017, 83; PRICE–RAFFIELD 2023, 40–41.

A kutatás jelenlegi állása a kincsek elrejtésével kapcsolatban

Általában a kincsek elrejtésének okát a kutatás három nagyobb gondolkör mentén értelmezte.⁴⁰

1. Gazdasági cél

Ebbe a csoportba általában a nagy mennyiségben egész vagy tördelt pénzeket, ékszereket és ezüstdarabokat tartalmazó kincseket sorolnak, azzal a feltételezéssel, hogy ezeket a vagyonuk felhalmozásának céljával rejtették el a személyek.⁴¹

2. Társadalmi szerep

A kincseknek társadalmi összetartó szerepe is lehetett, az ezüst nem csak fizetőeszköz volt, a tárgyak presztízsjelző értékkel is rendelkeztek. Így az a személy, aki nagy mennyiséggel rendelkezett ebből, az adott közösségben is magasabb pozícióban helyezkedhetett el. A feltételezés szerint e a szempont is motiválhatta adott esetben a leletegyüttesek elrejtését, főleg azokat, melyekben túlnyomó részt ép ékszerek voltak. Ennek az elméletnek az egyértelmű bebizonyítása azonban még várat magára.⁴² Másrészt, tudjuk, hogy ezek az ékszerek részei lehettek a korabeli társadalmi kapcsolatrendszernek, az elit reprezentációhoz kapcsolódó cseréknek, így számos esetben szövetségkötések kísérő darabjai lehettek az adott tárgyak. Az ajándékok cseréjének politikai szerepe is volt, minél nagyobb ajándékot kapott valaki, annál magasabb státuszra törekedett, ezáltal pedig követői hűségére is számíthatott.⁴³

3. Szakrális jelleg

Az elrejtés mögötti szakrális tényezők valószínűleg az északi területekre jellemzők lehettek, nem valószínű azonban, hogy a Kárpát-medencében talált leletek ezzel köthetőek összefüggésbe. A szakrális jelleg lehetőségét azért is érdemes figyelembe venni, mert az elrejtett kincsek nem minden esetben voltak valamilyen tárolásra alkalmas tárgyban a földbe helyezve, ez alapján pedig feltételezni lehet, hogy ezeket a tárgyakat nem azzal a céllal rejtették el, hogy visszajönnék értük.⁴⁴

4. Hadi fenyegetés

⁴⁰ BOGUCKI 2004, 50.

⁴¹ BOGUCKI 2004, 51.

⁴² BOGUCKI 2004, 51.

⁴³ BOGUCKI 2004, 57; RENFREW – BAHN 1999, 337–339.

⁴⁴ URBAŃCZYK 2022, 70; PRICE–RAFFIELD 2023, 42–43.

Skandinávián kívül eső területeken, például a kelet-európai lengyel, orosz vagy éppen magyar kincsek esetében rendszeresen felmerül a valamilyen külső veszély – hadjárat, csata – következtében való elrejtés lehetősége. Ebben az esetben feltételeznünk kell, hogy a kincseket csak egy rövid időre szándékozták elrejtetni, és mindenképp vissza akartak menni értük menni. Láthattuk, hogy például a darufalvi kincs esetében is Bóna István ezt a lehetőséget emelte ki.

A gazdasági, társadalmi és a vallási tényezők nem zárják ki egymást, a jelenlegi kor kutatásban viszont a gazdasági okokkal való magyarázat az általánosabb. Megoldatlan kérdés azonban, hogy a nagy számban előkerült kincsleletekért miért nem ment vissza elrejtőjük, hiszen míg a valamilyen veszély – háború, hadjárat – következtében elrejtett leletegyüttesek földben maradása megmagyarázható, nem tudjuk, hogy a saját földjükön, otthonukban, háborútól és veszélytől távol eső helyeken miért maradtak ott. Ezért figyelembe kell vennünk azt a lehetőséget, hogy talán a szakrális háttérnek is nagyobb szerepe volt, és a kincsek egy részét a visszavétel szándéka nélkül temethették el.⁴⁵

Összefoglalás

A törtezüst kincsek összefoglalva, egy széles földrajzi területen elterjedt jelenség, mely skandináv népekhez köthető, akik fizetőeszközként használták az ezüstöt. Jellemzően ezüstkincsekről beszélhetünk, melyek ékszereket, ingotokat vagy pénzeket tartalmaznak, de előfordulnak aranytárgyak és üveg- vagy drágakő ékszerek is a leletanyagban. A tárgyak nem mindig töredékesek, gyakran épen, hordásból származó kopásnyomokkal kerülnek elő. Az ékszerek többsége stilisztai jellegzetességek alapján visszavezethető valamelyik régióra, ahol készülhettek. A kincsek széles területen elterjedtek, de egyes helyeken gyakoribbak – mint például Gotland, vagy Lengyelország – míg máshol ritkábban fordulnak elő – Csehország, Magyarország, vagyis az elterjedési terület déli határa. Elterjedésük a 10. század elejétől a 12. század elejéig keltezhető.

A nyugat-magyarországi törtezüst kincsek földrajzi környezete

Mielőtt bemutatnám magukat a leletanyagokat érdemes kitérni a kincsek környezetére, és arra, hogy a környezeti sajátosságok milyen szerepet játszhattak elrejtésükben.

⁴⁵URBAŃCZYK 2022, 70.

Darufalvi kincs és a Taborac-hegyi sánc

A falu ma Ausztriában, Burgenlandban, Mattersburg tartomány része, ma is létező, lakott település, a Királyi Magyarországnak is egy határmenti falva volt. Egy széles völgyben helyezkedik és a körülötte lévő dombokon voltak találhatóak a lakók földjei, szántói, amelyek egyikén, 10 percnyi távolságra a falutól, a kincs is előkerült.⁴⁶ Egy egykori erődítés ismert a lelőhely közeléből, mindössze 500 m-el arrébb, annak többé-kevésbé megmaradt sáncaival a Taborac-hegyen. Az 1930-as évektől a területen homokbányászat tevékenysége folytatódott, amely következtében a sánc nagy része elpusztult, a 140 x 160 m átmérőjű ovális sánc a déli és délnyugati részen azonban még mindig áll, akár az 5 méter magasságot is eléri néhány helyen.⁴⁷ Ez előtt a sánc előtt kettős árok és egy kisebb sánc figyelhető meg.⁴⁸

Az erődítés szerkezete a Mordovin Maxim féle tipológia 2.c csoportjába sorolható kazettás szerkezetű sánc, a középkori Magyarország erődítéseire nagyon jellemző fa-föld összetételű építmény.⁴⁹ Az ilyen típusú sáncok a 10. század végétől kezdhettek el épülni, és egészen a 13. századig jellemzőek voltak, nem csak Magyarországon, de lengyel és német területeken is gyakori volt és balti területeken is kimutatható.⁵⁰ A lelőhelyen 1933-ban többször is végzett sáncátvágást a Burgenlandisches Landesmuseum.⁵¹ A felmérések szerint a gerendafalat, amely 160 cm széles volt, 6 réteg gerendasor alkotta, a sánc oldalát erősítő földréteg 250 cm szélességben és 3 m magasságban égett vörös színűre.⁵² Ezeken az ásatásokon került elő 9-10. századi leletanyag is.⁵³ A sánc a típusba sorolható többi erődítéshez képest viszonylag kis méretű volt, összehasonlíthatjuk a Belgorodka-i (Ukrajna) sánccal, amely 12 m széles volt, azonban a Darufalva melletti soproni, szintén 2.c típusú sánc is jóval nagyobb méretű.⁵⁴ Az égett rétegben elszenesedett fagerendák kerültek elő, melyeken C¹⁴-es vizsgálatokat végeztek el, ezek a 10. századra keltezték a sáncot.⁵⁵

Később a sáncon újabb, párhuzamosan több természettudományos keltezési vizsgálatot hajtottak végre.⁵⁶ A faszénminták újra vizsgálása 896–920 és 944–1024 közötti eredményekkel zárult, az égett agyagminták vizsgálata 910 és 1050 közötti keltezés

⁴⁶KUGLER, 1904, 41.

⁴⁷GÖMÖRI 2002, 36.

⁴⁸GÖMÖRI 2002, 36.

⁴⁹MORDOVIN 2016, 150; GÖMÖRI ET AL.1994, 49.

⁵⁰MORDOVIN 2016, 156–160.

⁵¹KAUS 1987.

⁵²GÖMÖRI 2007, 204.

⁵³GÖMÖRI 2002, 36.

⁵⁴MORDOVIN 2016, 156.

⁵⁵GÖMÖRI 2007, 207.

⁵⁶GÖMÖRI ET AL.1994, 53; GÖMÖRI 2007, 207.

mutatott.⁵⁷ A Karl Kaus által vezetett sáncátvágás során egy, az ásató által 9–10. századra keltezett szekerce is előkerült – ezt a leletet valójában inkább a 10. századra lehet keltezni.⁵⁸ A területen egy bordásnyakú edény töredéke is előkerült, nem jegyezték fel azonban a réteget, melyben megtalálták, így Takács Miklós szerint keltezésre nem alkalmas.⁵⁹ Karl Kaus a 9. század végére, 10. század elejére keltezte a sánc építését, ezzel a magyar kutatók kevésbé értettek egyet, a Gömöri-féle ¹⁴C vizsgálatok alapján az építése a 10. század második felére, míg a leégése nagyjából 100 évvel későbbre, a 11. század első felére tehető.⁶⁰

További földvárakkal kapcsolatban álló törtezüst kincsek

A darufalvi kincs és a sánc kapcsolatát érdemes egy tágabb horizontban elhelyezni és együtt vizsgálni több olyan törtezüst kincssel, melyek hasonló kontextusban, sáncok környékén, vagy azok területén kerültek elő. Ilyen jellegű kincsek a Zawada-Lackoronska-i lengyel kincs, a Žatec-i⁶¹ a Babic-i, és a Kojetín-Popůvkach-i⁶² cseh kincsek (18.kép). Érdemes ebbe a körbe még bevenni a dobokai leleteket, hiszen annak ellenére, hogy nem törtezüst kincsként lettek azonosítva az ékszerek, a sáncon belül egy területről, több törtezüst jellegű tárgy került elő, többek között a harang alakú csüngők, melyek a darufalvi csüngők legpontosabb párhuzamai.⁶³ Tehát ismerünk több sánccal kapcsolatba hozható leletanyagot, melyeket többnyire a 11. század elejére keltezhetünk. (A sáncokkal kapcsolatba hozható kincsek gyűjtése egyelőre még nem fejeződött be, sem a cseh, sem a lengyel régió nincs egyelőre teljesen átkutatva.) Sajnos nincs mindegyik sánc feltárással vagy más felmérésekkel kutatva, így szerkezetük nem mindnek ismert.

Az 1937-ben Csehországban talált Žatec-i kincset 1939-ben Helmut Preidel közölte.⁶⁴ Ez a törtezüst kincs a darufalvitól eltérően nem csak ékszereket, hanem cseh és német pénzeket is tartalmaz, melyek alapján a 11. század első felére keltezhető az elrejtésének ideje. A leletegyüttes egy összetört kerámiaedényben került elő, a benne talált ékszereken, érmeken és ingotokon pedig néhány esetben szövetmaradványokat is találtak.⁶⁵ A leletegyüttes nem messze egy ovális sánctól lett elrejtve, mely szintén egy kisebb hegyen van, hasonlóan a Taborac-hegyihez.

⁵⁷GÖMÖRI ET AL.1994, 53–54.

⁵⁸KAUS 1987, 334; GÖMÖRI ET AL.1994, 53–54.

⁵⁹TAKÁCS 1996, 157.

⁶⁰GÖMÖRI ET AL.1994, 55.

⁶¹PREIDEL 1939.

⁶²NOVÁK ET AL. 2016.

⁶³WOLF 2019, 260.

⁶⁴PREIDEL 1939.

⁶⁵PREIDEL 1939, VI. TÁBLA.

A 10. század végére keltezett Kojetín-Popůvkach-i (Csehország) leletegyüttes, mely egy pénzeket és ékszereket egyaránt tartalmazó kincs.⁶⁶ Egy bronzkor óta lakott, erősített település területén került elrejtésre. A településen talált legkorábbi pénz Szent Istvánhoz köthető, ezek mellett pedig több súly és ingot is előkerült, melyeket a leletanyag közlői északi népességgel hoznak kapcsolatba.⁶⁷ Hangsúlyozzák azonban, hogy a kincs elrejtőinek kilétéről nincs információ, véleményük szerint azonban kereskedők lehettek.

Babicról, mely szintén Csehországban található, egy sánc területén került elő egy töredékes és ép nyakpereceket és gyűrűket tartalmazó törtezüst kincs. A kincs a 11. század első felére keltezhető, azonban egyelőre nem közölt, így részletes információk nincsenek róla.

A Zawada-Lanckoronska-i kincs szintén egy hegyen létesített fa-föld szerkezetes erősítés – illetve 11. századig használt, 7 rétegű település – területén került elő. A lengyel lelőhelyen lévő sánc a 9. század 2. felétől keltezhető, a Mordovin-féle tipológia 2b típusába sorolható.⁶⁸ A 9–10. századi sánc által erősített területen három településperiódus volt elkülöníthető, ezen a területen került elő két kincs, egy törtezüst ékszereket tartalmazó, és egy szerszámokat tartalmazó.⁶⁹

Elmondhatjuk, hogy egy jelenleg csak közép-európai régióban érzékelt jelenség, hogy törtezüst kincsek sáncokkal együtt fordulnak elő, így határregióval való kapcsolatuk nem kizárható. Így talán magához a határ védelméhez lehetett közük azoknak a személyeknek, akik ezeket a tárgyakat elrejtették. A Magyar Fejedelemség és a korai Magyar Királyság határai nem voltak statikusak, gyakoriak voltak a mozgólódások, kisebb nagyobb összecsapások. Ahogy azt a határmenti erősítmények is mutatják – nem csak ezek a viszonylag kis méretű sáncok, hanem például a vasvári sánc – folyamatos védelemre és ellenőrzésre volt szükség, az alapvetően változó, lassan kialakuló határterületen. Vlastimil Novák a Kojetín-Popůvkach-i kincs kapcsán vetette fel azt a lehetőséget, hogy ezeket az erősített településeket talán átutazó kereskedők keresték fel, akik csak rövid ideig tartózkodtak a területen, vagy esetleg olyan személyek tulajdonában álltak a tárgyak, akik a helyi elit tagjai voltak – ez a következtetése azzal magyarázható, hogy az általa közölt kincsen előforduló ékszerek inkább reprezentatív, granulációval és filigránnal gazdagon díszített ékszerek, melyeket a kutatás inkább női ékszerekként tart számon. A Kojetín-

⁶⁶NOVÁK ET AL. 2016.

⁶⁷NOVÁK ET AL. 2016, 14.

⁶⁸MORDOVIN 2016, 159.

⁶⁹ZOLL-ADAMIKOWA ET AL. 1999

Popůvkach-i kincs tartalmaz azonban nagy mennyiségben dirhemeket és nyugati pénzeket, melyeket összeköthetünk akár katonai szolgálatért járó fizetséggel is.⁷⁰ Bóna István az ékszerek mennyisége miatt vetette el azt a lehetőséget, hogy a darufalvi kincs kereskedőkhöz köthető.⁷¹ Szerinte az ékszerekből akkor sokkal nagyobb mennyiség lenne a kincsben, itt azonban mindössze egy darab kar- és nyakperec, és néhány gyöngy került elő, csupán a csüngők közül van valamivel nagyobb mennyiségben. Az elrejtők határvédelmi szereppel való összekötését azonban Bóna István is felvetette, és kifejezetten a magyar-német összecsapásokkal indokolta az elrejtést.

A kincsek pedig mind olyan időszakban kerültek elrejtésre, mely alapvetően egy nyugtalan, háborús helyzet volt. Annak ellenére, hogy a törtezüst kincsek kutatása során érdemes nyitott szemléletmóddal állni ahhoz a kérdéshez, hogy mi volt az elrejtés oka. Ezeknél a közép-európai, erődített, magaslati helyen elrejtett leletegyütteseknél, melyek olyan területen találhatóak, ahol skandináv jelenlétről nem tudunk, érdemes figyelembe venni a lehetőséget, hogy az elrejtés oka ezekben az esetekben valóban a zavargásokkal teli időszak volt.

A zsennyei kincs földrajzi környezete

Az aranykincsek jellemzőinek véli a kutatás egy része, hogy gyakran folyó vizek, lápok vagy mocsarak környékén rejtik el őket.⁷² Ez lehet azért is – kifejezetten, ha mocsarakról vagy lápokról van szó – mert nem célja az elrejtőnek visszajönni a deponált tárgyakért. Így gondolhatunk arra is, hogy ezekben az esetekben valamilyen szakrális felajánlás lehetett a cél. A zsennyei kincs azonban nem mocsaras területen került elő, viszont a Rába folyó északi magaspartján, és még közelebb a Rába egyik mellékfolyamához, a Sorokhoz – mely végig Zsennye mellett halad el – és annak egyik átkelőjéhez.⁷³ Olyan területen, ahol tartósabb ideig skandináv jelenléttel számolhatunk, sokkal nagyobb esélye van annak, hogy valamilyen szakrális okokból levezethető szándékkal rejtették el a kincset, azonban a jelenleg tárgyalt kincs esetben ennek az esélye igencsak kevés.

Azt is kijelenthetjük, hogy a lelőhely közvetlen közelében nincs olyan erődítés, mint a darufalvi kincs esetében, vasvári sánc 10 km-re található tőle (a zsennyei kastélykert és a Vaskapu között légvonalban mérve). A lelőhely és az erődítés közötti távolság sokkal

⁷⁰NOVÁK ET AL. 2016, 15.

⁷¹BÓNA 1962A, 316.

⁷²KERSHAW 2018, 229.

⁷³KISS 2000, 264.

nagyobb, mint az imént bemutatott, kis méretű sáncok és kincsek esetében. Önmagában az erősítés hiánya nem cáfolja azonban a nyugati határvidékkel való kapcsolatot. Zsennye a Rába és a Sorok között, egy soroki átkelőhelynél és római kori, 10–11. században is használt utak mellett fekszik, a folyami átkelők pedig szintén fontos szerepet játszottak a határvédelemben. Valószínű, hogy az átkelő katonai ellenőrzés alatt állt.

A kincsek összetétele és az ékszerek készítése technikai megfigyelései

A darufalvi kincs

Eredetileg 35 cm körüli mélységben, agyagos rétegben rejthették el a tárgyakat egy kerámiaedényben. Az edény összetört, a kerámiadarabokat nem gyűjtötte össze a találó. Az első közlésből tudjuk, hogy „durva, kezdetleges cserépdarabokkal” keveredett a kincs.⁷⁴ A leletegyüttes 48 darab ezüst ékszert tartalmazott a megtalálásakor, ma azonban csak 46 darabos, egy bogyó alakú és egy harang alakú csüngő a rossz állapotuk miatt már nincsenek meg. Az ékszerek között vannak szinte teljesen ép darabok, és szinte teljesen kopott darabok is. A legtöbb lelet harang alakú csüngő, ebből 28 darab van. A második legtöbb a 8 darab bogyó alakú csüngő, az együttesben volt még 3 és 2 darab – különböző típusú – gyöngy, és 4 karneolból készült gyöngy. A leletegyüttes legnagyobb méretű ékszerei a karperec és a nyakperec. Az ékszerek közepes megtartásúak, a kifejezetten töredékes darabok részben restauráltak, azonban nem eredeti állapotuk visszaállításának érdekében, hanem az állagromlás megelőzése céljával.

Az ékszerek keltezéséhez és elrejtésük idejéhez elsősorban az érmekkel keltezhető párhuzamok adnak támpontot. Ezek azonban az elrejtés idejének meghatározásához járulnak nagyobb mértékben hozzá, az ékszerek készítésének időpontja és az elrejtés között hosszú idő telhetett el egyes ékszerek esetében.

A leletegyüttesben található ékszereken Szegedy Emil 1960-as vizsgálatai során anyagösszetételi megfigyeléseket is végzett. A tárgyakban a réz és vastartalom elenyésző volt, és egyéb szennyezőanyagokat nem talált. A felhasznált alapanyag alapos tisztítási folyamaton mehetett keresztül, mielőtt ékszereket készítettek volna belőlük.

⁷⁴KUGLER 1904, 41.

Az ékszerek díszítéstechnikája

A darufalvi kincs uralkodó díszítési technikái a filigrán és a granuláció. A 10. századtól kezdve ezek a technikák nagy mennyiségben kezdenek megjelenni a törtezüst jelenség körében előforduló ékszereken, skandináv és kelet-európai területeken is.

Filigrándrótokat nem tudtak egyszerű kalapálással, vagy csavarással készíteni, mivel ezekkel a technikákkal a drót nem lett elég vékony, felülete pedig nem lett egyenletes, sima még felcsiszolás után sem.⁷⁵ A módszer a drót készítésére a húzás volt, mely során egy elvékonyodó fémrudat vagy fémlemezt a vékonyabb felétől kezdve húznak át egy csontból vagy fémből készült eszközön, melyen szűkülő furatok vannak.⁷⁶ Ezáltal a drót átmérője csökken, hosszabb lesz, keresztmetszetében pedig kerek. Amikor a drót már elég vékony, sima felületű lett, igény szerint további megmunkálást végeztek el rajta, gyöngyös vagy csavart drótot is készíthettek.⁷⁷ Ezek kedvelt díszítőelemek voltak, a darufalvi kincs esetében is több ékszeren megfigyelhető.

A gránumok gyártása a felületi feszültség felhasználásával történik. Az olvadáspontig hevített fémdarabok a természetes felületi feszültség szerint alakulnak és a fémkristályok gömbölyű formát vesznek fel.⁷⁸ A nagymennyiségben történő előállításuk ezeknek két módon folytatható: a fémlapot vagy drótot azonos méretekre vágják és faszénporral borítottnak, majd egy olvasztótégelybe helyezték, amikor az megtelt, lezárták és kemencébe rakták. A kivétel és a szén lemosása után méretben megegyező, a gömbölyű alakot már felvett gránumok maradtak.⁷⁹ A másik módszer szerint a megolvastott fémet valamilyen eszköz segítségével szénporba vagy vízbe csepegtetik, ahol a felületi feszültség hatására a fém felveszi a gömbölyű alakot, illetve ki is hűl, ezáltal gyorsabban lehet gyártani a díszítéseket, ennek a módszernek a hátránya azonban, hogy a gránumok nem lesznek egyenlő méretűek.⁸⁰ A granuláció az esetek túlnyomó többségében filigrántechnikával párosítva jelenik meg, igazán ritka, hogy az egész ékszer csak gránumokkal legyen díszítve.⁸¹ A darufalvi kincsről elmondható, hogy míg a filigrán jelen van, a granulációs technika van a díszítés középpontjában.

⁷⁵CARROLL 1972, 322.

⁷⁶DUCZKO 1995, 29–30.

⁷⁷WUTHFIELD 2013, 243–234.

⁷⁸DUCKO 1985, 23.

⁷⁹DUCKO 1985, 24.

⁸⁰DUCKO 1985, 24.

⁸¹DUCKO 1985, 24.

Ezeket a díszeket az ékszerekre több technikával is feltudták helyezni, forrasztással vagy szerves anyagból készített ragasztóval, különböző ötvözetekkel, azonban ez a jelenleg tárgyalt ékszerek esetében csak akkor lehetne megállapítható, ha anyagvizsgálattal ellenőriznénk őket.

A karperec (SOM RT 55.61.2)

A karperec négyszög átmetszetű, végei felé enyhén szűkülő, sima felületű. (3. kép) Tömör ezüstből készült, díszítetlen darab. Szabó János Győző a sarudi temető feldolgozásában közölte egy idős nő sírját (11. sír), melyben egy ezüstből készült, rombold átmetszetű karperec volt, mely egyelőre az egyetlen közeli Kárpát-medencei párhuzam.⁸² A kincsben talált darab pontos párhuzamait elsősorban skandináviai kincsekben találjuk meg – ilyen karperecek kerültek elő az Asarve-i⁸³ kincsben, a Hummelbos-i⁸⁴ kincsben, a Grahagsmyr-i kincsben.⁸⁵ Töredékek a Volin-i (Lengyelország) és a Quilitz-i (Németország) kincsekben – pénzleletek alapján 1016 utánra lehetett keltezni – is kerültek elő.⁸⁶ (8. kép) A gotlandi párhuzamok többsége a 9–10. századra keltezett, és feltételezhető, hogy a darufalvi karperec Gotlandon készült, és a kincs egyik legkorábbi darabja – még a 2000-es évek elején Langó Péter is felvetette annak a lehetőségét, hogy a négyzetes átmetszetű huzalkarperecek első példányai északi kereskedelem révén kerültek a Kárpát-medencébe.⁸⁷

A darufalvi karperec párhuzamainak összegyűjtése során merült fel az a lehetőség is, hogy a tárgy valójában eredetileg egy ingot volt. Az Asarve-i⁸⁸, Björke-i⁸⁹, Stenbro-i⁹⁰, Boters-i gotlandi kincsekben ugyanis négyzetes átmetszetű, a darufalvi karpereccel többnyire megegyező átmérőjű, rövidebb, hosszabb, vágott, vagy éppen összehajtogatott ingotok kerültek elő.

Az ingotok

Az ingotok általában húzással vagy öntéssel készült tárgyak voltak. Míg a húzással készült darabok általában kör vagy négyzetes átmetszetűek, inkább hosszabbak, addig az öntéssel készültek inkább ovális, kör vagy négyzet alakú laposabb tárgyak, szintén lehetnek

⁸²SZABÓ 1976, 19. 12. ÁBRA 11/1; A dobokai feltárások során közöltek egy rombold átmetszetű ezüst töredéket, azonban nem tisztázott, hogy ez egy karperecből származhat-e. (GÁLL 2013, 210.)

⁸³STENBERGER 1947, 33.

⁸⁴STENBERGER 1947, 120.

⁸⁵STENBERGER 1947, 151.

⁸⁶STENBERGER 1947, ÁBB 32.

⁸⁷LANGÓ 2000, 41.

⁸⁸STENBERGER 1947, 33;

⁸⁹STENBERGER 1947, ÁBB 32.

⁹⁰STENBERGER 1947, ÁBB. 41.

hosszúkásak. Vannak vékonyabb ingotok is, melyeket spirál formába tekertek, Gotlandon ezek a típusok is gyakoriak.⁹¹ Gyakran vésett díszítés is látható rajtuk, de nincs rátétes díszítés. Az ingot egy kedvező kiinduló forma volt, alkalmas arra, hogy együtt, néhány tárgyba tömörítve tároljuk a felhalmozott ezüstöt sok apró darab helyett, és akár olvasztás nélkül, hevítéssel is átformálható nyakpereccé vagy éppen karpereccé.⁹² Funkciója ugyan az volt, mint az ékszereknek, jó minőségű, tisztított ezüst, ami fizetőeszközként használható, darabolható, alakítható. A darufalvi karperec 113 grammos. Az ingotok általában készítési helyüktől függően vannak súlyhoz kötve. A skandináv márka nagyjából 200 gramm volt, ennek töredékei vagy többszörösei jellemzően az itt készült ingotok.⁹³

A karperecről egyelőre nem tudjuk, hogy öntéssel vagy húzással készült-e. Az ingotok általában húzással készülnek, míg a karperecekre az öntés a jellemző. Felmerül a kérdés, hogy ha átalakított ingotról beszélünk, többet ért-e karperecként – hiszen a készítőjének újra kellett hevítenie és megformáznia – mint ingotként.⁹⁴

A nyakperec (SOM 55.61.1)

A nyakperec egy ezüstlemezről hajlított, aranyozott ékszer, mely jelenleg kettétört állapotban van. (1–2. kép) Feltételezhető, hogy az ékszernek hiányzik egy darabja – egy zárszerkezete – melyet vagy nem rejtettek el, vagy nem szedtek össze az előkerüléskor. A tárgyat három nodus és hat ráforrasztott aranyozott lemezekből készült pajzs alakú rátét díszíti. A darufalvi nyakperecnek az oroszországi Gnyezdovo-i kincsből ismert torques a legközelebbi párhuzama, a nyakperecek nodusos díszei formájuk és méretük tekintetében is nagyon hasonlóak (6. kép).⁹⁵ Az ékszer másik viszonylag közeli párhuzama a kajcsai (Ukrajna, 7. kép) kincsből talált nyakperec, mely lemezből hajlított, díszítetlen ezüstékszer.⁹⁶ Ez a nyakperec hurkos-kampós záródású, feltételezhető, hogy a darufalvi torquesnek is ilyen zárszerkezete lehetett, mert annak két végén is olyan lyukak vannak, mint amilyenek a kajcsai nyakperec végein; ezek a zárszerkezetet rögzítő szegecsnek lettek kialakítva.⁹⁷ A nyakperec díszítéstechnikája teljesen eltér attól, amit a többi ékszeren láthatunk, ezért feltételezhetően más területen készült. Mivel mind a két párhuzam, amely ehhez az ékszerhez köthető rusz

⁹¹THUNKMARK-NYLEN 1995, ABB. 376

⁹²MERKEL 2016, 44.

⁹³MERKEL 2016, 44.

⁹⁴MERKEL 2016, 44.

⁹⁵STENBERGER 1947, 14. ÁBRA.

⁹⁶КОРЗУХИНА 1954, 12. ТАБЛА.

⁹⁷BÓNA 1962, 240.

területről származik, könnyen lehet, hogy a darufalvi nyakperec is egy ottani műhely készítménye.

A bogyó alakú csüngők (SOM RT 55.61.6.1–7)

Eredetileg 8 darab bogyó alakú csüngő volt a kincsben, de mára csak 7 darab maradt meg, állagromlás végett. (4. kép) A csüngők mind azonos módon, egész felületükön granulációval díszítettek. A Kárpát-medencéből nem ismerjük párhuzamát. Közelebbi analógiái Lengyelországban kerültek elő: a Maszenice-i kincsből, mely a 11. század közepére keltezhető és a Wesok-i (11. század eleje), valamint a Dzierznica-i kincsből (11. század közepe).⁹⁸ A Denis-i (Ukrajna) leletek formai rokonai ennek a típusnak, ahogy a Volin-i kincsben előkerült gyöngyök is, melyek egész felületükön granulációval díszítettek (11–12. századra keltezett kincslelet), míg a Kopievka-i (Ukrajna) kincsben további pontos párhuzamok kerültek elő, csüngőkről tudjuk, hogy különböző módokon használták fel őket, akár ruhára felvarrva, vagy karikás ékszerre felfűzve.⁹⁹ (13.kép)

A harang alakú csüngők (SOM RT 55.61.7.1–12 és 55.61.8.1–16)

A kincsben 29 darab harang alakú csüngő került elő, ma 28 darab van belőle. Granulációval és filigránnal készült, aprólékos, geometrikus mintákat formáló díszítésük alapján ezek két nagyobb és további kisebb csoportokra és alcsoportokra is különíthetők.

A granulációs és filigrános díszítéssel tizenkét darabon vízszintes vonalakat alakítottak ki, melyek az ékszer egészét körbefutják (SOM RT 55.61.7.-es leltári számú darabok, 5.kép). A másik tizenhat darab harang alakú csüngőn háromszöges geometrikus díszítések lettek kialakítva, melyek a kincsben található több másik ékszeren is megjelennek (SOM RT 55.61.8.-as leltári számú darabok, 5. kép). Több csüngő is sérült, töredékes állapotban került elő, a granuláció és a filigrán több helyen leesett. A csüngők alján szintén ezekkel a technikákkal kialakított geometrikus, kis karika vagy háromszög alakú díszeket helyeztek el egy belső karika köré csoportosítva.

Legpontosabb analógia ehhez a típusú ékszerhez Dobokán, Romániában került elő (11. kép). A 4 darab, aranyozott, de ezüstből készült csüngő 1968-ban került elő, melyeket Bóna a 11. század első felére keltezett, elsősorban a Maszenice-i kincs alapján, melyből egy csüngő és egy H1-es típusú Szent István érme került elő (9. kép 10.).¹⁰⁰ Ezen kívül a csüngőknek csak

⁹⁸SZCZUREK ET AL. 2017, 106; SZCZUREK ET AL. 2017, 483.

⁹⁹ПЕЛЕЩИШИН – ЧАЙКА 1991, 138; КОРЗУХИНА 1954, VIII. ТАБЛА 6; ГЕППЕИЕР 1948, II. ТАБЛА 2.

¹⁰⁰GYÖRFFY 1970, 315-ös JEGYZET; SZCZUREK ET AL. 2017, 483.

egy ismert külföldi párhuzama van: egy töredék a Lilla Vastäde-i kincsből (Gotland), melyet pénzek alapján a 11. század közepére–második felére kelteztek (10. kép 15.).¹⁰¹

Ezüstgyöngyök

A leletegyüttesben két különböző típusú gyöngy került elő. Az egyik az a. típus, melyek zárt, „gerezdesen” kialakított gyöngyök, a b. típus pedig szabadon átívelő gerezdekkel díszített. Mind a két típusra jellemző a gazdag granulációval és filigránnal készített díszítés, mely a harang alakú csüngőkön is látható, összetett geometrikus formákat hozza.

Az a. típusból (SOM RT 55.61.4–5) egy teljesen ép és egy törött darab került elő. A típus Kárpát-medencei lelőhelyeken is előfordul, jellemzően női sírokban, gyakran olyan karneol gyöngyök mellett, melyek a kincsből is megtalálhatóak. Gyöngyöt tartalmazó sírok kerültek elő eddig: a honfoglaláskori Karos-eperjesszögi II-es temető 45-ös és 49-es sírjaiban (távolabbi formai párhuzamok, a 10. századra keltezték)¹⁰², a Halimba-cseresi temető 406-os és 631-es sírjaiban (11. század közepére keltezett temetőrészből; 12. kép 3.),¹⁰³ a Sorokpolány-berekaljai temető 43-as sírjából (egy 56 darab gyöngyből álló nyaklánccal, 11. század közepére keltezett; 12. kép 5–6.)¹⁰⁴ és az Ibrány-esbóhalmi temető 255-ös sírjából (karneol gyöngyökkel, illetve egy pár „tokaji típusú” fülbevalóval, 10–11. századra keltezett sír; 12. kép 4.).¹⁰⁵ Romániai temetőkből ismerünk két további darabot, a Gyulafehérvár-Mentőállomás (Stația de Salvare) temető M8-as sírjából (karneolgyöngyökkel, 10–11. század; 12. kép 1.)¹⁰⁶ és a Császár forrása (Izvorul împăratului) temető M189-es sírjából (12. kép 2.).¹⁰⁷ További külföldi párhuzamokat elsősorban lengyel (Obra¹⁰⁸, Małkowice¹⁰⁹, Mózgowo I.¹¹⁰, Kalisz-Majków¹¹¹, Radzików II.¹¹², Sejkowice¹¹³, Kotowice II¹¹⁴., Dzierznica I.¹¹⁵) és orosz területekről ismerünk, de Gotlandon (Levide, Katslund)¹¹⁶ is gyakran előfordulnak, illetve az utóbbi időszakban cseh temetőkben és kincsleletekben is felbukkantak (Kojetín-

¹⁰¹STENBERGER 1958 88.

¹⁰²RÉVÉSZ 1996, 81.

¹⁰³TÖRÖK 1954, 102; TÖRÖK 1954, XXV.23 TÁBLA

¹⁰⁴KISS 2000, 204.

¹⁰⁵ISTVÁNOVITS 2003, 295.

¹⁰⁶DRAGOTĂ 2014, 235; DRAGOTĂ 2023, 71.

¹⁰⁷DRAGOTĂ 2014, 94.

¹⁰⁸SZCZUREK ET AL. 2017, 517.

¹⁰⁹BUTENT–STEFANIAK ET AL. 2013, 324.

¹¹⁰BOGUICKI ET AL. 2016, 79.

¹¹¹SZCZUREK ET AL. 2017, 294.

¹¹²BUTENT–STEFANIAK ET AL. 2013, 358.

¹¹³GORLIŃSKA ET AL. 2015, 372.

¹¹⁴BUTENT–STEFANIAK ET AL. 2013, 282.

¹¹⁵SZCZUREK ET AL 2017, 106.

¹¹⁶STENBERGER 19XX, 78; STENBERGER 19XX, 131.

Popůckách-i kincslelet) (9–10. képek).¹¹⁷ A külföldi párhuzamokat jellemzően a 10. század második felére vagy 11. század első felére kelteznek.

A b. típusból (SOM RT 55.61.3) 3 darab, díszítéseikben egymástól minimálisan eltérő gyöngy került elő. Az egyik törött, a másik kettő teljesen ép. Kárpát-medencei párhuzamokat nem ismerünk, nagyobb mennyiségben kerülnek azonban elő egykori rusz és lengyel területeken, például az ukrainai Jurkovci-i kincsben, vagy a szintén ukrán Gushino-i kincsben.¹¹⁸ A legkorábbra, vagyis a 10. század második felére keltezett darabok a lengyel Strękowa Góra-i kincsből kerültek elő.¹¹⁹ Mind a két típusú gyöngy megjelenik a 11. század első felére keltezett, lengyel Sejkowice-i kincsben.¹²⁰ (9–10. képek)

A darufalvi kincs tartalmaz még 4 darab, négyzetes formájú karneol gyöngyöt (SOM RT 55.61.9–12). A Dunától északra ezek a gyöngyök már a 10–11. század fordulóján feltűntek, hazánkban azonban csak a 11. század második felétől kerültek elő nagyobb mennyiségben.¹²¹ A Gyulafehérvár-Mentőállomás lelőhelyről ismert darabok párhuzamként ismerhetők fel, azokkal egy sírban előkerült zárt, a. típusú gyönggyel együtt nyakláncként viselhették, ahogy az Aurel Dragotă a lelőhelyet feldolgozó publikációjában rekonstruálva is látható, és a magyar Ibrány-esbóhalmi sírban is megtalálhatóak.¹²²

A darufalvi kincs összefoglalása

A legtöbb ékszernek pontos párhuzamait ismerjük, melyek többsége nem utolsó sorban jól keltezett, azonban jelentős részük nem a Kárpát-medencén belül került elő. Egyelőre Lengyelország területéről ismerjük a legtöbb leletet, több ékszernek innen ismerjük a legkorábbi párhuzamait is. Kivéve a karperecnek, ez az egyetlen ékszer, amelynek a készítése a 10. század első felére, akár annál korábbra is helyezhető lenne a gotlandi párhuzamok alapján. Elképzelhető, és további kutatást igényel az a kérdés, hogy eredetileg a karperecet ingotnak szánták-e. Feltételezhetjük, hogy a leletegyüttes egyik legkorábbi, illetve legmesszebb készült darabja lehet.

A másik ékszer, amelynek készítési helyét valószínűleg nem helyezhetjük lengyel területre, az a nyakpereg. Mindkét, nem túl közeli, párhuzama a Kijevi Rusz területéről származik, azonban mindkettő csak egy-egy részletében hajaz a darufalvi torquesre. Így igazából még a készítés rusz területre való helyezése is csak bizonytalan, egyelőre azonban a

¹¹⁷NOVÁK ET AL 2016, 151.

¹¹⁸КОРЗУХИНА 1954, VII. ТÁBLA.

¹¹⁹GORLIŃSKA ET AL. 2015, 392.

¹²⁰GORLIŃSKA ET AL. 2015, 372.

¹²¹KISS 2000, 204.

¹²²DRAGOTĂ 2014, 72; DRAGOTĂ 2023, LXXVI. ТÁBLA, 4.

legvalószínűbb. Szintén nem lehet sokat elmondani a karneol gyöngyök készítése helyéről, nagyon kedvelt, gyakori ékszerek voltak, sok helyen készülhettek. Anyagvizsgálat nélkül arra sem lehet következtetni, hogy maga a karneol honnan származik.

A karperecen kívül tehát a kisebb ékszereknek, ezüst gyöngyöknek és csüngőknek ismerjük a feltételezett készítése helyét. Ránézésre is megállapítható, hogy a háromszöges és rombuszos díszítések egy stílusban, valószínűleg egy műhely termékeként készültek. A gránumok nagysága és a filigránok vastagsága is megegyezik mind a gyöngyökön, mind a csüngőkön, és bár anyagvizsgálati eredmények egyelőre nem igazolják ezt, de valószínűleg a díszítések felhelyezési módja is azonos lehetett.

A párhuzamok keltezését figyelembe véve a legvalószínűbb, hogy az ékszerek többsége a 10. század folyamán, feltehetőleg a 10. század második felében készült. Az analógiák többsége ugyanis a 11. század első felében került földbe a velük talált éremleletek alapján.

Érdekes kérdés azonban, hogy ezek az ékszerek hogyan kerülhettek Darufalvára. Bóna István több elméletet is leírt ezzel kapcsolatban a 60-as években közölt publikációiban. Figyelembe véve, hogy az ékszerek egy része készülhetett csak egy helyen, a többi pedig nem csak máshol, és más időben is, nem zárható ki, hogy az ékszerkészlet összerakása évtizedek, akár generációk alatt történhetett. Az ékszerek talán kereskedelem útján jutottak el a gyűjtőhöz és hosszú időn keresztül őrizhették, talán egy családi ékszerkészletről van szó. A kereskedelmi úton történt beszerzés lehetőségét tovább valószínűsíti a tény, hogy nem csak hazánkban fordulnak elő ezek az ékszerek, de Kárpát-medencén kívüli, lengyel és skandináv törtezüst kincsekben is kerülnek elő magyar áruk, például pénzek. Ezesetben egy oda-vissza működő, de nem túl nagy szabású kereskedelmi kapcsolatról is beszélhetünk.

A zsennyei kincs

A zsennyei kincs 1925 július 18-án került elő a zsennyei kastélykertben (Vas megye) A rossz minőségű kerámia edényben három állatfejes karperec került elő. A leleteket a Magyar Nemzeti Múzeumba küldték, ahova még a kerámia töredékek is megérkeztek (amiket azonban a Kr.u. 2–10. század közötti évszázadoknál pontosabban nem tudtak keltezni, azonban egyidősnek gondolták az ékszerekkel), majd elvesztek, még az előtt, hogy Márkiné Poll Katalin elkezdett volna foglalkozni a leletegyüttessel.¹²³ A szerző részletes tárgyleírásokkal és elemzéssel és készítéstechnikai megfigyelésekkel készítette el a kincs közlését, amely

¹²³KISS 2000, 265.

azonban a ma ismert párhuzamok és szakirodalom alapján már egy nem megfelelő keltezés tartalmaz.

A karperecek készítése technika

A három ékszerből egy 870-es finomságú, tömör aranyból készült, ez a legnehezebb a három közül.¹²⁴ A másik kettő azonban nem csak súlyában, de anyagában is eltérő, ezeket elektronból (ezüst és arany ötvözetéből), vagyis fehéraranyból készítették, 540-es finomságúak. Az ékszerek sodrott és fonott technikával készültek. Mind a háromról elmondható, hogy az összetekeredő szálak a végei felé elvékonyodnak, és aranylemezből készített állatfejes záróelembe lettek beforrasztva.¹²⁵ Az ékszerek nem csak a sodrott/fonott részekben térnek el egymástól, az állatfejekben is kisebb-nagyobb eltérések fedezhetőek fel.

Aranykarperec (2/1928.1; 14. kép.)

Az ékszert három darab vastag aranyhuzalból sodrott, a huzalok közt pedig három – egyenként két-két szálból – sodrott filigránhuzal helyezkedik el.¹²⁶ Az állatfejek valószínűleg oroszlánt ábrázolnak. Az állat szája nyitott – fogai nincsenek –, oldalról nézve láthatóak azok a vízszintes vonalak, melyek a bajszát ábrázolják, a szemek kidülledőek, hangsúlyosak. A nyaka tagolatlan és díszítetlen, végét sima filigránkarika zárja, ezt követően már a karperec sodrott része következik.

Féherarany (elektron) karperecek (2/1928.2–3; 14. kép)

A két elektron karperec ugyan olyan technikával készült, 7 huzalból lettek fonva, végük felé elvékonyodnak, átmetszetük háromszög formájú. A sérült darab (megtaláláskor két darabra tört¹²⁷) valamivel nagyobb átmérőjű, mint a másik két ékszer. A végei ezeknek a karpereceknek is állatfejes záródással végződnek. Az állat szája nyitott – fogai nincsenek, oldalról nézve láthatóak a száj mellett a sodrott díszek a bajszok helyén, melyek nem vízszintesen helyezkednek el. A szemek kidülledőek, hangsúlyosak. A nyak tagolatlan és díszítetlen, ezen a két ékszeren az állatfejeket és a fonott részt recézett filigránkarika választja el.

¹²⁴M. POLL 1933, 64.

¹²⁵KISS 2000, 264.

¹²⁶M. POLL 1933, 64; SZÖKE 1962, 70.

¹²⁷KISS 2000, 264.

Az arany szerepe a törtezüst kincsekben

A törtezüst kincsek időszaka skandináv területeken az ezüstkornak is nevezett időszak, hiszen a nagymértékű ezüstérem beáramlások miatt az arany használata inkább háttérbe szorult – bár gyakran aranyoztak vékony rétegben ezüst és bronz ékszereket.¹²⁸ Az utóbbi évtizedekben ennek ellenére egyre több arany tárgyat tartalmazó törtezüst kincs került elő, vegyes, és csak aranyból állóak is. Nem csak kincsekben, de ötvösműhelyek környékén is, például a Kijevi Ruszban található Gnezdovo területén is nagyobb számban kerültek elő arany ékszerek, megmunkálatlan arany.¹²⁹ Az aranytárgyak sokkal kisebb mértékben fordulnak elő, mint az ezüsből készültek, feltételezhetjük azonban, hogy nem csak esztétikai funkciójuk miatt készültek. A tárgyak között tömör kar- és nyakperecek, illetve vékony lemezből készült ékszerek egyaránt előfordulnak, elmondható róluk, hogy ugyan azt a divatot követték, amit az ezüstékszerek is.¹³⁰ Nem tudjuk pontosan, hogy az arannak mekkora volt az értéke az ezüsthöz képest, de valószínűleg többet ért annál és ritkábban használhatták.¹³¹ Általában a törtezüst kincsekben előforduló aranytárgyak kisebb mennyiségekben kerülnek elő, de vannak igazán nagy méretű aranykincsek is, mint a 206 darabos Hoen-i kincs.¹³²

Keltezés

Először a Magyar Nemzeti Múzeumba küldték az ékszereket értékük megállapításának érdekében, ahol a vizsgálat során azt is meghatározták, hogy ezek 3. századi, római ékszerek, de az elkészült aktában már ez úgy került felvezetésre, hogy „három római kori, de valószínűleg avar eredetű karperec”.¹³³ A leletegyüttes római kori kincsként lett bemutatva a nyilvánosságnak, 1928-ban azonban Fettich Nándor a népvándorlás kori gyűjtemény leltárkönyvébe katalogizálta be őket, és egy népvándorlás koros kiállításon is szerepeltek, szkíta, szarmata és avar tárgyakkal együtt.¹³⁴

Bár Márkiné Poll Katalin leírta, hogy a karperecek legjobban a Gotlandon előkerült állatfejes karperecekre hasonlítanak és több viking kori párhuzamát ismerte, és a típus rusz környéki törtezüst kincsekben való jelenlétéről is tudott, mégis arra jutott, hogy inkább valamilyen keleti, iráni hatást lehet felfedezni az ékszereken.¹³⁵ Véleménye szerint nem lehet

¹²⁸ANDERSSON 2011, 148.

¹²⁹ENISOVA 2007, 141; PRICE–RAFFIELD 2023, 41.

¹³⁰ANDERSSON 2011, 153.

¹³¹PRICE–RAFFIELD 2023, 41.

¹³²GRAHAM–CAMPBELL 2021, 60.

¹³³KISS, 2000, 266; MNM RO IRATTÁR 10/1926, 1926.07.01.

¹³⁴KISS 2000. 267.

¹³⁵M. POLL 1933, 73–82.

skandináv eredethez kötni, abból kifolyólag, hogy olyan területen is előfordulnak, ahol nem volt skandináv jelenlét. Végül Fettich Nándor támogatásával avar korinak keltezte az ékszereket és a Fekete-tenger vidékéről származtatta őket.¹³⁶ Ezt azzal indokolta, hogy a Magyarországon ismert 10. századi állatfejes karperecek elsősorban bronzból készültek, stilizáltabb, sokkal egyszerűbb kialakításúak, így a zsennyei daraboknak korábbi, fejlettebb ötvöstechnikával készült daraboknak kellene lenniük.¹³⁷ A keltezésével többen nem értettek egyet, eltérő véleményét hosszabban azonban csak Szőke Béla fejtette ki, aki hangsúlyozta az ékszerek északi, törtezüst jellegét és 10–11. századi analógiáit, az ékszerek 10. század végi keltezését, a tudományos diskurzusban ez pedig elfogadott vélemény lett.¹³⁸ A keltezést Bóna István pontosította, aki az elrejtés idejét III. Henrik 1051-es évi hadjáratához kötötte.¹³⁹ Ezzel együtt feltételezte azt is, hogy a leletegyüttest közelgő háborús veszély miatt rejtették el, amely jelenleg se nem cáfolható, se nem bizonyítható, érdemes azonban ennek a kincsnek az esetében is fontolóra venni a határrégióval való lehetséges kapcsolatot.

Párhuzamok

A párhuzamok kapcsán meg kell jegyezni, hogy többségük ezüstből készült, nem ismert pontosan ugyan olyan állatfej, azonban a törtezüst jelenségen belül találhatóak a legközelebbi párhuzamai. Kovács László a szabolcsi temetőt feldolgozó közlésében gyűjtött össze állatfejes karpereceket.¹⁴⁰ A 6a csoportba sorolta a zsennyei darabokat, de már az ő tipológiájában is igazából önálló csoportot alkotnak, a csoportban a zsennyeieken kívül csak két van, azonban ezek kígyófejesek.¹⁴¹

Több gotlandi és rusz párhuzamot is ismerünk, ezek közül néhányat valószínűleg Márkiné Poll Katalin is ismert, azonban konkrétan nem nevezte meg őket.

Az állatfejek között a legnagyobb különbség, hogy míg a zsennyei állatfejek szája nyitva van és nincsenek fogaik, addig az északi darabokon az első – valószínűleg metsző – fogak kivannak alakítva, a száj nyitva van, de a fogak hegye összeér. A svéd darabokon maga az orr rész is hosszabb és részletesebben kialakított, a bajusz általában egy szem felé hajló elem. A sörény a bajuszhoz hasonló egyszerű elem, nem rovátkolt díszítés, mint a zsennyei ékszereken. Az északi karperecek állatfejein a szemek kör alakúak. A fejeket és a karperecek

¹³⁶M. POLL 1933, 84; KISS 2000, 267.

¹³⁷M. POLL 1933, 84.

¹³⁸SZŐKE 1962, 70; KISS 2000, 268.

¹³⁹BÓNA 1962, 317.

¹⁴⁰KOVÁCS 1994, 37.

¹⁴¹KOVÁCS 1994, 124. 60–61.

fonott vagy sodrott részét ezeken a darabokon általában kettős filigránkarika választja el. Összességében az északi párhuzamok aprólékosabban lettek kidolgozva, és a megszokott északi állatábrázolás elemei jelennek meg. Ilyen karpereceket ismerünk Gotlandról: Bryungs-i kincs, ezüst állatfejes karperec¹⁴² (16. kép 1.); Lilla Rone-i kincs, ezüst állatfejes karperec¹⁴³ (16.kép 5.); Hejslunds-i kincs ezüst állatfejes karperec¹⁴⁴ (16. kép 3.), 10. század végére keltezhetőek. A 11. század első felére és a 12. század első felére keltezhető az a két részletben előkerült, kifejezetten nagy, összesen több mint 10 kg-os kincs szintén Gotlandról, Burge-ból, amely a Lumellunda-i templomtól nem messze került elő, három darab ezüst állatfejes, sodrott karperec is tartalmazott.¹⁴⁵

A rusz párhuzamokon egyértelműen érzékelhető az északi ötvösművészet hatása, azonban a saját, rusz ötvösök stílusa is. Bár magát a fej formáját megtartották, alapvető eltérés látható a rusz darabokon a részletek kialakításában. Továbbra is a hosszabb orr dominál, a fogak kialakítása azonban már sokkal kevésbé hangsúlyos, mint az északi darabokon. A fej részletei általában a zsennyeihez hasonló módon utáncizellálással lettek kialakítva, a zsennyei ékszerek a rusz darabok hatására készülhettek ilyen technikával. A zsennyei darabokon látható rovátkolt bajusz azonban ezeken a darabokon sem jelenik meg. Az állatfejek szemei a rusz darabokon már „mandula” formájúak, mint a zsennyeieken. A fejeket és a sodrott vagy fonott részt nem minden esetben választja el filigrán karika. Rusz párhuzamokat ismerünk: Oblast Tschernichiw-ből¹⁴⁶ (Ukrajna, 16. kép 2.), mely 10. század második fele és 11. század első fele közé keltezhető; és a 11. század második felére keltezhetően a mai Kievből (16. kép 4.), Minskből (16. kép 6.) és Moszkvából (17. kép 1.) is tudunk párhuzamokról.¹⁴⁷

Részleteiben szinte teljesen eltérő, az állatfej forma tekintetében azonban a zsennyei darabokra legjobban hasonlító ékszer a lengyel Borucin-i állatfejes lánc (a kincs a 11. századra keltezett; 17. 2–3. kép).¹⁴⁸ Szintén egy egészen egyedi ékszer, mely egy láncból és annak két végén lévő állatfejekből áll. Ezek az állatfejek a zsennyei karperecekéhez hasonlóan kisebbek, rövidebbek és inkább kerekesebbek, mint az északi és rusz hosszabb darabok. Az arc részletei azonban ezen a darabon is eltérőek.

¹⁴²STENBERGER 1947, 220.

¹⁴³STENBERGER 1947, 144.

¹⁴⁴STENBERGER 1947, 101–2.

¹⁴⁵ÖSTERGREN 2023

¹⁴⁶MUSIN 2022, 87.

¹⁴⁷MUSIN 2022, 91.

¹⁴⁸STENBERGER 1958, ABB. 49–50.

A kincsek elrejtésének keltezését figyelembe véve azt mondhatjuk el, hogy mind a svéd, mind a rusz párhuzamok valamikor a 10. század folyamán, 11. század elején készülhettek, majd 1–2 évtizeddel később kerülhettek a leletegyüttesekbe.

A karpereceknek mindössze egy magyarországi párhuzamát ismerjük, ezt a karperecet a Nemzeti Múzeumban őrzik, lelőhelye ismeretlen (leltáriszáma: N3, 15. kép) Ez egy 7 szálból sűrűn font, állatfejekben végződő karperec, mely középtájékon eltört. Jó minőségű elektronból készült, az állatfejek kialakításáról elmondható, hogy formája szinte teljesen megegyezik a zsennyei darabokéval, azonban részleteinek kialakítása stilizáltabb, mint a zsennyei daraboké. Az utáncizellált részletek elnagyoltak, vastagabb eszközzel készülhettek, az arc részei nehezen kivehetők. A nyakon három vastag, párhuzamos bevésés ábrázolja a sörényt, a zsennyei darabokon ez nem így van. A nyakat és a fonott rész nem választja el filigrán karika. A karperec egykorú lehet a zsennyei karperecekkal, hiszen az anyag, az anyag minősége és az állatfej formája is azokkal megegyező, és bár elnagyoltan vannak egyes elemei hangsúlyozva, összességében ugyan azokat a jellegzetes vonásokat lehet felismerni rajta. A mandula alakú szem, a fogakat nem ábrázoló, de nyitott száj és a fülek is megjelennek a fejeken. Érdekes kérdés azonban, hogy ilyen apró részleteiben miért különbözik mégis ennyire, a kincsben előkerült daraboktól. Lehetséges, hogy egy korábbi darab, amely akkor készült, mikor még nem sajátította el az ötvösmester a részletek kidolgozásának módszerét, vagy talán egy későbbi, amely sietve készült el. Az sem kizárható, hogy egy a zsennyei karperecek készítőjétől eltérő ötvös csinálta, és a karperecek másolatát akarta elkészíteni. Azt azonban elmondhatjuk róla, hogy annak ellenére, hogy kivitelezésében gyengébb minőségű, mint a zsennyeiek, egyértelműen egy csoportba tartozik velük.

A zsennyei kincs összefoglalása

A zsennyei karperecek egyszerre mutatnak kapcsolatot az északi, lengyel és a rusz leletanyaggal. A fonási és sodrási technikák, amivel készültek a jellegzetes északi típusokhoz köthetők, mind a kettő általánosnak tekinthető a skandináv leletanyagban – bár sokkal gyakrabban fordulnak elő állatfej nélkül. A zsennyei állatfejek térben is nyitott szája szintén északi hatásként könyvelhető el, ahogy az állatfejet és karperecet markánsan elválasztó filigránkarika is. A rusz párhuzamok orr része már rövidebb kialakítású, de nem annyira, mint a zsennyei daraboké, gyakran hiányzik a filigránkarika is. A zsennyei fejek mandula alakú szeme rusz hatásnak könyvelhető el, és talán a fogak kialakításának elhagyása is innen érkező hatás lehet, a rusz karpereceken ugyanis már sokkal kevésbé hangsúlyosak a fogak, általában

csak utánvésséssel vannak ábrázolva. A lengyel ékszer lekerekített formájú, kisebb állatfeje formai párhuzam. A Nemzeti Múzeum ismeretlen lelőhelyen előkerült darabja a legközelebbi párhuzam, szinte biztos, hogy egy helyen készült a zsennyei darabokkal, nem ad azonban ennek a helynek az azonosításához több információt.

Míg a fonási és sodrási technikák arra utalnának, hogy az ékszerek északon, legvalószínűbben Gotlandon készültek, addig ezt a végeken lévő oroszlánfejek szinte teljesen megcáfolják, hiszen ilyen típusú állatfejek egyáltalán nem jellemzőek a térségre, nem csak ékszereken, de más tárgyakon ábrázolva sem. Míg a rusz darabok az állatfejek részleteiben jobban hasonlítanak a zsennyei karperecekre – például szem, fül, sörény, stilizálódó kialakítás – a karperecek fonásai és sodrásai valamivel egyszerűbbek, mint az északi darabokon és az állatfejek általában nem illeszkednek rájuk pontosan. A zsennyei karperecek önálló csoportot alkotnak az állatfejes karperecek között a sajátos oroszlánfej ábrázolásukkal, alapanyagukkal és összességében megjelenésükkel.

A nyugat-magyarországi törtezüst kincsek - összefoglalás

A darufalvi és a zsennyei kincsek egészen egyedülálló leletanyag a törtezüst horizonton belül is. Az ékszerek, melyeket a kincsek tartalmaznak vagy széles körben elterjedtek, vagy olyan ritkák, hogy mindössze néhány párhuzamuk mutatható be. Készítéstechnikai és stilisztikai jellemzőik alapján mégis egyértelműen a törtezüst jelenség körébe tartozó ékszerkincsekről beszélünk. Az ékszerek többségéről elmondható, hogy a 10. század 2. felében készültek, egyes darabok pedig, mint a darufalvi karperec és esetleg a nyakperec, korábban. A leletanyagoknak szerteágazó kapcsolatrendszerük van, több régió hatásai érzékelhetők rajtuk egyszerre, egyes esetekben, például a zsennyei karperecek helyzetében, egy ékszeren belül is ezek a több irányból érkező hatások fedezhetőek fel. Míg a darufalvi kincs esetében azt mondhatjuk el, hogy maga az ékszerkészlet inkább egy hosszú gyűjtés eredménye, északi, lengyel és rusz ékszerek akár generációkon keresztüli megőrzése figyelhető meg, addig a zsennyei kincs más jellegű. A zsennyei ékszereken egyesülnek az északi, rusz és lengyel hatások, de nem egyértelmű, melyik területen készültek, a törtezüst emlékek körében is önálló csoportot alkotnak. Ezek a karperec azonban egy időben készültek és valószínűleg ezekkel együtt készülhetett a Nemzeti Múzeum ismeretlen lelőhelyű darabja is.

A nyugati határvidék mellett előkerült kincsek egy közép-európai jelenséghez kapcsolhatóak. A cseh és lengyel régióban 10–11. századra keltezhető sáncok környékén előkerült kincsek közé tartozik a darufalvi kincs, a zsennyei kincs pedig egy olyan

környezetben került elő, ahol erődítés és folyami átkelők, utak is vannak a környékén. Mind a két kincs elrejtési ideje arra az időszakra esik, mikor III. Henrik jelentős hadjáratokat vezetett magyar területre és a nyugati határvidék egy nyugtalan, zavargásokkal teli időszakon esett át. Az ékszerek tulajdonosa egyik kincs esetében sem valószínű, hogy kereskedő volt, a kutatás jellemzően a nagyobb darabszámú, több kilós súlyt meghaladó leletegyütteseket köti össze ezekkel a személyekkel. A darufalvi kincs ékszerei egy majdnem száz éves időszak gyűjtésének az eredményei, nem valószínű, hogy egy kereskedő személy egyben hozta őket, a zsennyei kincs pedig teljesen egyedi darabokat tartalmazó együttes, melyek egy személy rendelésére készülhettek. Mindkét kincs ékszerkincs, azaz nem tartalmaz pénzeket, azonban az ékszerek kifejezetten magas minőségű alapanyagokból készültek, így értékük egyáltalán nem elenyésző. A két leletegyüttes kerámia edényben került elő, amelyből arra következtethetünk, hogy elrejtői szándékoztak visszatérni értük, azonban nem volt erre lehetőségük. A darufalvi kincs esetében gondolhatunk valamilyen összecsapásra, mely a sánc leégését is okozta, és ami miatt talán nem tértek vissza a kincsért, azonban temetkezéseket közvetlen Darufalván eddig nem találtak, így nem tudjuk, valójában mi történt az elrejtővel, csak következtetni tudunk arra, hogy az elrejtés oka nem volt független a sánctól. A zsennyei kincs esetében az erődítések nincsenek olyan közel, de nem is olyan messze, hogy figyelmen kívül hagyjuk, például a vasvári sáncot. Még közelebb van a Rába és a Sorok. Az aranykincsek vízközelben történő elrejtését a szakirodalom általában szakrális indíttatással kapcsolja össze, ez a Vas megyei kincs esetében szinte kizárható, fontos tényezők lehetnek azonban a folyami átkelők. A zsennyei kincs a Sorok egy folyami átkelőjének közelében került elrejtésre, mely mindössze 10 km-re van a vasvári sánctól, és lehetett egy ellenőrzött pont is a 11. század során. Ilyen módon a zsennyei kincsnek is lehetnek kapcsolatai a nyugati határvidékkel.

Irodalom

ANDERSSON 2011

Andersson, K.: Guldålder svenska arkeologiska skatter. Uppsala

BALOGH 2004

Balogh, Cs.: Martinovka-típusú övgarnitúra Kecelről. A Kárpát-medencei maszkos veretek tipokronológiája. Móra Ferenc Múzeum évkönyve – Studia Archaeologica X. Szeged 241–303.

BOGUCKI 2004

Bogucki, M.: Dlaczego we wczesnym średniowieczu powstawały skarby złomu Numizmatyczne XLVIII. 49–76.

BOGUCKI 2005

Bogucki, M: Reasons for Hiding Viking Age Hack Silver Hoards. In: Carmen Alfaro Asins–Carmen Marcos Alonso Paloma Otero Morán (eds.): XIII Congreso Internacional de Numismática 2. Madrid (2005) 1151–1158.

BOGUCKI ET AL. 2016

Bogucki, M – Ilisch, P. – Malarczyk, D. – Kulesza, M. – Piniński, P. – Nowakiewicz, T.: Frühmittelalterliche Münzfunde aus Ermland und Masuren. In.: Mateusz Bogucki–Peter Ilisch–Stalinsław Suchodolski (eds.): Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen Inventar V. Ermland und Masuren. Warszawa

BÓNA 1962

Bóna, I.: A darufalvi ezüstkins. Soproni Szemle 16/3. 227–241.

BÓNA 1962A

Bóna, I.: A darufalvi ezüstkins (folytatás). Soproni Szemle 16/4 (1962) 312 –318.

BÓNA 1964

Bóna, I.: Der Silberschatz von Darufalva. Acta Archaeologica Tomus 16. 151–169.

BRØNDSTED 1960

Brøndsted, J.: The Vikings. Harmondsworth

- BUTENT–STEFANIAK ET AL. 2013 Butent-Stefaniak, B. – Ilisch, P. – Malarczyk D. – Nowakiewicz T.: Frühmittelalterliche Münzfunde aus Schleisen. In.: Bogucki, M – Ilisch, P. – Suchodolski S. (eds.): Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen Inventar IV. Kleinpolen/Schleisen. Warszawa
- CARROLL 1972 Carroll, L. D.: Wire Drawing in Antiquity. American Journal of Archaeology 76. (1972) 321–323.
- DRAGOTĂ 2014 Dragotă, A.: Podoabe și accesorii vestimentare din Banat, Crișana și Transilvania (secolele X-XI). Cluj-Napoca
- DRAGOTĂ 2023 Dragotă, A.: Along the Border between Paganism and Christianity. Graves with Ritual Fire Hearths Discovered in the Necropolis of Alba Iulia- ‘Izvorul Împăratului’ During the Archaeological Campaigns of 2006–2007. Cluj-Napoca
- DUZKO 1985 Ducko, W.: The Filigree and Granulation Work of the Viking Period. An Analysis of the Material from Björkö. Birka V. Angered
- ENIOSOVA 2007 Eniosova, N.: Viking Age Gold from Old Rus'. In: Fransson, U. – Svedin, M. – Bergerbrant, S. – Androshchuk, F. (Eds.): Cultural interaction between east and west. Archaeology, artefacts and human contacts in northern Europe. Stockholm studies in Archaeology 44. 175–180.
- FETTICH 1936 Fettich, N.: A fativizsi lelet. Nyelvtudományi Közlemények 50. 79–87.
- FETTICH 1937 Fettich, N.: A honfoglaló magyarság fémművészete. Archaeologica Hungarica 21.

- FETTICH 1951. Fettich, N.: Régészeti tanulmányok a hun fémművességről. Budapest
- GÁLL 2013 Gáll, E.: Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11.századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei 6. Szeged
- GORLIŃSKA ET AL. 2015 Gorlińska D. – Suchodolski S. – Bogucki, M. – Ilisch, P.– Malarczyk, D. – Nowakiewicz T.: Frühmittelalterliche Münzfunde aus Masowien, Podlachien und Mittelpolen. In.: Mateusz Bogucki–Peter Ilisch Stalinsław Suchodolski (eds.): Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen Inventar Masowien/Podlachien/Mittelpolen. Warszawa
- GÖMÖRI 2002 Gömöri, J.: Castrum Sopron. Sopron vára az Árpád-korban. Sopron
- GÖMÖRI ET AL.1994 Gömöri, J. – Márton, P. – Hertelendi, E. – Benkő, L.: Sopron Darufalva (Drassburg) égett sáncainak kormeghatározása fizikai módszerekkel. Arrabona – Múzeumi közlemények 31-33. 49–77.
- GRAHAM-CAMPBELL 2021 Graham-Campbell, J.: Viking Art. World of Art. London
- GYÖRFFY 1970 Györffy, Gy.: A honfoglaló magyarok települési rendjéről. Archaeológiai Értesítő 97. 191–242.
- HAMPEL 1907 Hampel, J.: Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiről. Budapest
- HÅRDH 1999 Hårdh, B.: Hacksilber. In.: Heinrich Beck–Dieter Geuenich (Hrsg.): Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. Band 14. Berlin (1999) 256–262.

- HUNTER – PAINTER 2017
 Hunter, F. – Painter, K.: Hacksilber in the Late Roman and Early Medieval world – economics, frontier politics and imperial legacies. In: Roymans, N. –Heeren–Wim, S. – Clercq D. (Eds.): Social Dynamics in the Northwest Frontiers of the Late Roman Empire: Beyond Transformation or Decline. Amsterdam
- ISTVÁNOVITS 2003
 Istvánovits, E.: 10-11. századi temető Ibrány—Esbó halmon. In. Wolf Mária—Révész László (szerk.): A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei. Miskolc
- JAKIMOWICZ 1933
 Jakimowicz, R.z: Über die Herkunft der Hacksilberfunde. Congressus Secundus Archaeologorum Balticorum. Rigae 8. 251–266.
- KAUS 1987
 Kaus, K.: Darufalva (Drassburg), Locsmánd (Lutzmannsburg) Pinkaóvár (Burg). A burgenlandi vörös sáncok régészeti vizsgálatainak eredményei 1891 -1986. Soproni Szemle 41.
- KERSHAW 2018
 Kershaw, J.: Gold as a Means of Exchange in Scandinavian England (c. 850-1050 AD). In J. Kershaw & G. Williams (Eds.) Silver, Butter, Cloth: Monetary and Social Currencies in the Viking Age.
- KISS–TÓTH 1999
 Kiss, G. – Tóth, E.: Adatok a Nyugat-dunántúli korai magyar gyepű topográfiájához. Tudományos Füzetek 11. Tata. 105–123.
- KISS 2000
 Kiss, G.: Sorokpolány-Berekalja, Kápolnai út. In: Kiss Gábor (ed.) Vas megye 10-12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely

- KÓČKA-KRENZ 1993 Kóčka-Krenz, H.: Bizuteria pomnocno-zachodnio slowianska we wczesnym sredniowieczu. Poznan
- KOVÁCS 1994 Kovács, L.: Das früharpadenzeitliche Gräberfeld von Szabolcs. *Varia Archaeologica Hungarica* 6.
- KOVALEV 2017 Kovalev R.: Dirhem Mint Output in the Southern Caspian Sea Provinces of Gīlān, Ṭabarestān, Jurjān and Qumis in the 10th – Early 11th Centuries. *Reports of the State Hermitage Museum* LXXXI. 126–137.
- KUGLER 1904. Kugler, A.: A darufalvi ezüstlelet. *Archaeológiai Értesítő* 24. 41–47.
- LANGÓ 2000 Langó, P.: Megjegyzések a Kárpát-medence X–XI. századi huzalkarpereceinek és sodrott karpereceinek viseletéhez és használati idejéhez. *A Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve* 42. 33–57.
- LANGÓ 2017 Langó, P.: Turulok és Árpádok - Nemzeti emlékezet és koratörténeti emlékek. Budapest
- M. POLL 1933 Márkiné Poll, K.: A zsenyei kincs. *Archaeológiai Értesítő* 46. 62–84.
- MAKK 1996 Makk, F.: Magyar külpolitika (896–1196). Szeged
- MERKEL 2016 William M. S.: Silver and the Silver Economy at Hedeby. Bochum
- MESTERHÁZY 2004 Mesterházy, K.: Lengyel-magyar kapcsolatok a 10-11. században. *Századok* (2004) 381–401.
- MESTERHÁZY 2004A Mesterházy, K.: Hacksilberfunde im Karpatenbecken. In: Gabriel Fusek (Hrsg.):

- Zbornik na počest Dariny Bialekovej. Nitra (2004) 235–250.
- MORDOVIN 2016 Maxim, M.: A várszerkezet kialakulása a középkori Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban a 10–12. században. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 5.
- NOONAN 1983 Noonan, T.: A Dirhem Hoard from the Early Eleventh Century from Northern Estonia and Its Importants for the Routeaby which Dirhams Reached Eastern Europe CA. 1000 AD. *Journal of Baltic Studies* 14/3. 185–202.
- NOVÁK ET AL 2016 Novák, V. – Videman, J. – Kouřil, P. – Richtera, L. – Zmrzly, M.: Hacksilver hoard dating back tot he end of the 10th century and found in Kojetín-Popůckách, Chech Republic. *Monumenta Numismatica* 3. Prague
- ÖSTERGREN 2023 Östergren, M.: Hoards and their archaeological context: three case studies from Gotland. In.: Jacek Gruszczyn'ski, Marek Jankowiak and Jonathan Shepard (eds.): *Viking Age Trade. Silver, Slaves and Gotland*. 208–224. New York
- PASCU ET AL. 1968 Pascu, S. – Rusu, M. – Iambor, P. – Edroiu, N. – Gyulai, P. – Wollmann V. – Matei, S.: Cetatea Dăbâca. *Acta Musei Napocensis* V. 153–202.
- PREIDEL 1939 Preidel, H.: Der Silberschatz von Saaz. *Mannus* 31 538–589.
- PRICE–RAFFIELD 2023 Price, N. – Raffield, B.: *The Vikings*. London
- RENFREW – BAHN 1999 Colin Renfrew – Paul Bahn: Régészet. Elmélet, módszertan, gyakorlat. RÉVÉSZ 1996
- Révész, L.: A karosi honfoglalás kori temetők.

Régészeti adatok a Felső-Tisza-vidék X. századi történetéhez. I. Miskolc

SOMOGYI 1984

Somogyi, P.: Typologie, Chronologie und Herkunft der Maskenbeschläge zu den archäologischen Hinterlassenschaften osteuropäischer Reiterhirten aus der Pontischen Steppe im 6. Jahrhundert. *Archaeologia Austriaca*, 71. 121–154.

STENBERGER 1947

Stenberger, M.: Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit II. Lund

STENBERGER 1958

Stenberger, M.: Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit I. Uppsala

STEUER 2022

Steuer, H.: Zur Intensität der Gewichtsgeldwirtschaft auf der Basis von Silber zwischen Elbe und Oder. In: Henning, J. – Biermann, F. – Macháček, J. (Hrsg.): Frühmittelalterliches Hacksilber im nördlichen westslawischen Raum. Bonn

SZABÓ 1976

Szabó, J. Gy.: Szabó János Győző: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. III. A temető leírása és rendellenes temetkezéseinek párhuzamai. Az Egri Múzeum Évkönyve 16–17. 17–89.

SZCZUREK ET AL. 2017

Szczurek, T. – Paszkiewicz, B. – Tabaka, A. – Bogucki, B. – Ilisch, P. – Malarczyk, D.: Frühmittelalterliche Münzfunde aus Grosspolen. In: Bogucki, B. – Ilisch, P. – Suchodolski, S. (eds.): Frühmittelalterliche Münzfunde aus Polen Inventar I. Grosspolen. Warszawa

- SZEGEDY 1960 Szegedy, E.: Beiträge zur Metalltechnik der IX-XI. Jahrhunderte in Ungarn. *Acta Archaeologica* Tomus 12. 301–330.
- SZŐKE 1962 Szőke, B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Régészeti Tanulmányok I. Budapest
- TÖRÖK 1954 Török, Gy.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. *Archaeologica Hungarica* 39. Budapest
- THUNMARK-NYLEN 1995 Thunmark-Nylen, L.: Der Wikingerzeit Gotlands I. Stockholm
- URBAŃCZYK 2022 Urbańczyk, P.: The Immaterial Power of Silver. In: Henning, J. – Biermann, F. – Macháček, J. (Hrsg.): Frühmittelalterliches Hacksilber im nördlichen westslawischen Raum. Bonn
- WOLF 2019 Wolf, M.: A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása. Budapest–Miskolc–Szeged
- WUTHFIELD 2013 Whitfield, N.: A Gold Finger-ring Found near Tipperary, Ireland. In: Andrew Reynolds – James Graham-Campbell (eds.): *Early Medieval Art and Archaeology in the Northern World. Studies in Honor of James Graham-Campbell.* Leiden–Boston 231–257.
- ZOLL-ADAMIKOWA ET AL. 1999 Zoll-Adamikowa, H. – Dekówna, M. – Nosek, E. M.: The Early Medieval Hoard from Zawada Lanckorońska (Upper Vistula River). Warszawa.
- КОРЗУХИНА 1954 Korzuhina, G.: Русские Клады IX–XIII. в. в.
- ГЕППЕИЕР 1948 Geppener, L.: Копийський скарб. *Археологія* 2. 182–191.